

AZ ÁLTALÁNOS KÖZÉPFOKÚ OKTATÁS TARTALMA
STRUKTURÁLIS PROBLÉMÁK

Moszkva, Pedagógika, 1980 264 l.

V. С. Леднев: Содержание общего среднего образования проблемы структуры.

Москва, Педагогика, 1980. 264. с.

Rendelkezik-e a pedagógia tudománya olyan kidolgozott elmélettel, amely a tantervi munkálatok során segítséget jelenthet a tananyag kiválasztásában és elrendezésében? – teszi fel a kérdést V. Sz. Lednyev könyvének bevezetőjében. A válasz nemleges, annak ellenére, hogy maga a probléma a pedagógia történetével egyidős, s jelentősége napjainkban, a permanens tantervi fejlesztés időszakában egyre nő. Az eddigi kutatások általában empirikus úton, a gyakorlat elemzésével, egyes tárgyak szerkezeti sajátosságainak vizsgálata alapján alakították ki az iskolai tananyag struktúráját. A tantárgyak összességének rendszerét, a különböző tárgyak egymáshoz való viszonyát alig érintették. Lednyev és munkatársai, épp ezért kutatási célként egy olyan *teoretikus modell* kidolgozását tűzték ki maguk elé, amelynek segítségével lehetségessé válik a *nevelési célok*nak megfelelő tartalmak kiválasztása és egységes, *hierarchikus rendszerbe illesztése*. A kutatás második fázisában a kidolgozott koncepció gyakorlati alkalmazására került sor. Egy konkrét terület, a *politechnikai képzés* helyét, tartalmát és struktúráját határozták meg az általános középfokú oktatásban.

A modell kidolgozása során Lednyev a következő kérdésekre kereste a feleletet: Melyek azok az általános szempontok, amelyek befolyásolják az oktatás tartalmának kiválasztását és felépítését?

Milyen módon határozzák meg ezek a tényezők a tananyag struktúráját?

Hogyan érvényesülnek az oktatás jelenlegi rendszerében?

Milyen feladatok állnak még a pedagógiai kutatók előtt az adott probléma megoldásában?

Az első kérdéskörre válaszolva Lednyev négy olyan szempontot emel ki, amelyeknek meghatározó szerepük van:

1. A gyermeki személyiség fejlesztése, mint az iskolai oktató-nevelő munka legfontosabb célkitűzése;
2. Az iskolai megismerés tárgyát képező valóság sajátosságai, struktúrája;
3. A megismerés folyamatának jellemzői, az elmélet és a gyakorlat, az ismeretszerzés és alkalmazás viszonyának helyes értelmezése;
4. A gyerekek életkori sajátosságai és egyéni különbségei.

Hogyan befolyásolják ezek a szempontok a tananyag meghatározását?

A könyv. I. és II. fejezete a *személyiségfejlesztés célkitűzéséből fakadó feladatokat* vizsgálja. Keresi azokat a komponenseket, amelyek a személyiség struktúrájának vázát képezik, amelyek jelen vannak a tevékenység legkülönbözőbb formáiban, s épp ezért a fejlesztés szempontjából a legfontosabbak.

Kiindulásként összefoglaló képet nyújt a személyiség fogalmának és struktúrájának értelmezésével kapcsolatos különböző marxista elméletekről (G. Neuner, B. G. Ananyev, J. Kon, M. Sz. Kagan, K. K. Platonov, L. Sève, V. N. Mjasziscsev, V. Sz. Merlin, N. E. Kovaljov és N. J. Nepomjasczaja nézeteit elemzi).

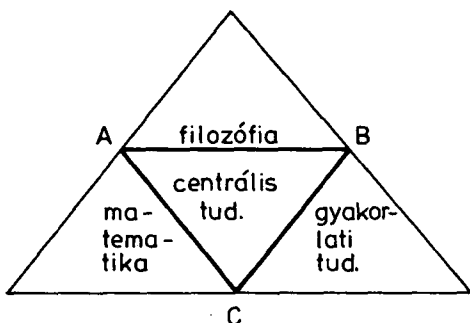
A széles körkép megrajzolása után arra a következtetésre jut, hogy az egyes elméletek nem nyújtanak egységes és teljes képet a személyiségről, sokszor egymásnak ellentmondóak, s ezért egyikre sem lehet pedagógiai koncepciót építeni. A jelen helyzetben a kutatók – így Lednyev is – kénytelenek egy számukra sem teljesen meggyőző személyiségmodell alkalmazásával megalkudni. Lednyev a személyiség báziskomponenseihez N. E. Kovaljov és K. K. Platonov elméletei alapján a következőket sorolja:

- a személyiség irányultsága;
- megismerő sajátosságai (értelmi fejlettsége);
- munkavégző képessége, kreativitása;

- kommunikatív sajátosságai;
- esztétikai képességének fejlettsége;
- fizikai fejlettsége.

A személyiségfejlesztés szempontjából Lednyev szükségesnek tartja, hogy a tevékenységet, annak állandó morfológiai sajátosságait is vizsgálja. Megállapítja, hogy az emberi cselekvés általános és állandó jellemzői (értékorientáció, a valóság megismerésére és átalakítására való törekvés, esztétikai minőség stb.) megfelelnek a személyiség báziskomponenseinek, ezért a különböző tevékenységformák biztosítják a sokoldalú és harmonikus személyiségfejlődést.

Az *iskolai megismerés tárgyát alkotó objektív valóság* vizsgálatával foglalkozik a könyv III. fejezete. Lednyev a problémát a tudományos ismeretek tárgyi struktúrája felől közelíti meg. Engels, B. M. Kedrov, A. A. Ljapunov és V. Sz. Kazakovcev klasszifikációjának ismertetése után a tudományos ismereteket 3 szempont alapján osztályozza, s a felosztást a következő sémán ábrázolja:

1. Általános és rész tudományok (AB a határvonal)
2. Elméleti és gyakorlati tudományok (AC a határvonal)
3. Formális és tartalmas tudományok (BC a határvonal)

A szerző szerint a centrális tudományok csoportjába a következők tartoznak:

a) Az anyagi-energetikai szervezetszerű anyagokat (hierarchikus felépítésű, egységes szervezetet alkotó) vizsgáló tudományok, a fizika, kémia, komplex kozmológia;

b) Az antientropikus szerveződésű anyagok (irányító, illetve önirányító szervvel rendelkező, célszerűen működő rendszerek) tanulmányozását szolgáló tudományok, a kibernetika, biológia, komplex antropológia, társadalomtudományok, komplex technikai tudományok.

Fontos szempont még a centrális tudományok felosztásánál, hogy vannak köztük ún. „tárgyi” tudományok (pl. atomfizika, antropológia), melyek a valóság egy részterületének, az anyag egy bizonyos szervezetségi és fejlettségi formájának tényeit, összetevőit elemzik és vizsgálják, míg a tudományok másik csoportja, a „szemléleti” tudományok (a fizika egy ágazata és a kibernetika) az anyag mozgásformáinak általános törvényszerűségeit kutatják, amelyek az anyag különböző szervezetségi fokaira (atomok, molekulák, csillagrendszerek, ember, társadalom) egyaránt jellemzőek.

A tudományok ilyen módon történő csoportosítása és a személyiség komponenseiről elmondottak Lednyev szerint határozzák meg az általános középfokú oktatás tantárgyi területeit. (Ezzel kapcsolatos álláspontját lásd a 332. oldalon levő táblázaton.)

A következőkben Lednyev azt vizsgálja, hogyan tükröződik jelenleg az oktatás tartalmának kiválasztásában és elrendezésében a tudományos ismeretek előbbieken vázolt rendszere. Általában a tantárgyi tagozódás megfelel a tudományok felosztásának. Központi helyet foglalnak el az oktatásban azok a tudományok, tudományterületek, melyek az emberrel mint természeti és társadalmi lényvel, illetve az emberhez legközelebb álló anyagi formákkal foglalkoznak. Ez a nevelési célkitűzések szempontjából pozitívan értékelhető. Ugyanígy fontos és helyes a jelenlegi gyakorlatban, hogy a nyelvek (anyanyelv, idegen nyelv) és a matematika (a tudományok nyelve) jelentőségének felismerését a magas óraszámok is tükrözik. Egyes alapvető fontosságú tudományok ismeretrendszere viszont szinte teljesen hiányzik az általános középfokú oktatás jelenlegi tartalmából. Ilyen pl. a kibernetika, a pszichológia, az etika, a korszerű technikai és technológiai ismeretek. Tiszázatlan a filozófia mint tantárgy helye és funkciója is.

A személyiség általános komponensei	Az általános képzés alapvető összetevői (nevelési területek)	Az általános képzés domináns ágazatai	Tantárgyak	Az ismeretek területei
értelmi képesség	értelmi nevelés	a tudományok alapjait tanító ciklus	matematika fizika kémia földrajz biológia	matematika, fizika, kémia, a Földről szóló tudományok, a Kozmoszról szóló tudományos ismeretek, a biológia
irányultság	érték-orientáló nevelés	érték-orientáló tárgyak ciklusa	filozófia történelem társ. ism.	humán tárgyak filozófia, társ. ismeret
kommunikációs képesség	kommunikációs nevelés	kommunikációs tárgyak ciklusa	anyanyelv nemzetiségi nyelv idegennyelv	nyelvészet
esztétikai képességek	esztétikai nevelés	esztétikai tárgyak ciklusa	irodalom zene-ének, képzőművészet	művészeti ismeretek
munkavégző képességek	politechnikai nevelés, munkára nevelés	politechnikai tárgyak ciklusa	munkaoktatás, ált. technikai tudnivalók műszaki rajz	gyakorlati tudományok ismeretei, technikai ismeretek
fizikai képességek	fizikai nevelés		testnevelés	az ember biológiája

Hogyan egészíthetjük ki a táblázatban foglalt tantárgyi rendszert, ha figyelembe kívánjuk venni a *megismerés folyamatának, az elmélet és gyakorlat összefüggésének szempontjait, illetve a tanulók életkori és individuális sajátosságait*? Lednyev szerint az elmélet és gyakorlat kapcsolódása három szinten történhet meg az oktatásban:

1. Az egyes elméleti órákon belül találkozhatnak a gyerekek gyakorlati és az ismeretek alkalmazását igénylő feladatokkal;
2. Az elméleti tárgyakhoz kapcsolódhat tantervileg előírt, viszonylag önálló gyakorlat;
3. Végül nem konkrét elméleti tárgyhoz tartozó, hanem teljesen önálló egységet alkotó formák, pl. termelési gyakorlat, társadalmi munka stb.

Az általánosan képző iskolákban ezek a szintek nem különülnek el világosan egymástól sem funkciójuk, sem pedig szerkezetük szerint. Ezért a gyakorlati oktatás problematikájával kapcsolatos tantervi döntések meghozatalához a szakképző iskolák tapasztalatait kell felhasználni.

Az általános középfokú oktatás bevezetésével rendkívül élesen vetődik fel a tanulók egyéni sajátosságaihoz való igazodás tantervi megoldásának kérdése. Lednyev polemizál azokkal az elméleti és gyakorlati szakemberekkel, akik az „egységesség” demokratikus alapelveire hivatkozva elutasítják a differenciálás egyik tantervi lehetőségét, a fakultációt. Az elvi egyetértés megteremtése után következhet a gyakorlati kérdések vizsgálata. A kötelezően és szabadon választható fakultatív tárgyak bevezetése a felsőbb osztályokban történhet meg, de csak akkor, ha a tanulók választási lehetősége valóságos és megalapozott. Ehhez az szükséges – hívja fel a figyelmet Lednyev –, hogy a választható ciklusokat az alsóbb osztályokban olyan integrált, előkészítő tárgyak előzzék meg, melyek a nevelés minden területét felölelik. Pl. természetismeret, társadalomismeret, matematika stb.

A könyv IV. fejezetében Lednyev röviden érinti a tantárgyak között objektíve meglévő sokoldalú és sokszintű kapcsolatokat. Ezek vizsgálatát a jövő egyik fő kutatási feladatának tartja. Két fontos gondolattal járul hozzá a problémához:

– Egyik szempont, mely a tárgyak közötti kapcsolatok kialakulását befolyásolja, a személyiség-fejlesztésben elfoglalt szerepük. Bár elméletben már régen elfogadták a pedagógusok, hogy minden tárgy rendelkezik a személyiség sokoldalú fejlesztésének lehetőségével, a gyakorlatban, az egyes tantárgycsoportokon belül mégis egy-egy nevelési terület abszolutizálása a jellemző (a matematika pl. az értelmi, az irodalom, az ének pedig az esztétikai nevelést szolgálja). Ez a feladat-megosztás az egyes tantárgyak elkülönülését eredményezi. Ha azonban a szaktanárok felismerik és tudatosan felhasználják tárgyuik lehetőségeit a domináns nevelési feladatuk mellett más személyiségkomponensek fejlesztésére is (pl. a természetudományos ismeretek szerepét a természet esztétikumának felismerésében és megértésében, a műelemzés gondolkodásfejlesztő hatását), nemcsak a tárgyak közti kapcsolatok jönnek létre, hanem ennek következtében nő az oktatás-nevelő hatás is.

– Fontos és figyelemre méltó gondolatokat tartalmaz Lednyev vizsgálata a tudományok rendszerére és az egyes tantárgyciklusok kapcsolatára vonatkozóan. Az általános gyakorlattal szemben, mely szinte kizárólag a tudományos diszciplínák kapcsolatrendszerére felől közelíti meg a tantárgyak egymáshoz való viszonyának kérdéskörét, Lednyev leszögezi, hogy a tantárgyciklusok egy részére csak kis mértékben vagy egyáltalán nem jellemző a „tantárgy-tudomány” megfelelés (pl. nyelvi-kommunikációs nevelés, esztétikai nevelés, fizikai nevelés tárgyai). Azokon a területeken viszont (elsősorban az értelmi nevelés területén), ahol a tudományos ismeretek rendszere alapvetően befolyásolja a tananyag tantárggyá és a tantárgyak ciklusokká szerveződését, a tanterv készítésénél a tudományok között objektíve meglévő kapcsolatokról kell kiindulni (egymásra épülő, egymásba fonódó ismeretrendszerek: pl. biológia és kémia; kémia és geológia, illetve a „szemléleti” tudományok alapozó jellege egyes „tárgyi” tudományok tanulmányozásához).

Lednyev határozottan elvet minden olyan próbálkozást (a 20-as évek gyakorlatát a valóság komplex megközelítésében, a „project” módszert), mely a valóság másodlagos vagy néha lényegtelen külső sajátosságait vette figyelembe az oktatás tartalmának meghatározásakor, s így vagy felületes, tudománytalan ismeretekhez juttatta a tanulókat, vagy csak többszörös időráfordítással tudta pótolni a hiányosságokat. A komplex megközelítésnek az oktatás kezdeti szakaszán van létjogosultsága (előkészítő tárgyak), a *felsőbb osztályokban ezzel szemben rendkívül fontos, hogy az ismeretek elsajátítása az egyes tudományok fogalmi rendszerének, felépítésének megfelelően történjék*. Csak egy ilyen szisztematikus tantárgyi struktúra biztosíthatja a tanulók eredményes felkészítését a továbbtanulásra, a szakmai képzés megszerzésére.

A könyv utolsó fejezetében Lednyev kísérletet tesz az előbbiekből felvázolt elmélet gyakorlati alkalmazására. Részletesen elemzi a politechnikai nevelés célját, helyét és szerepét az általános középfokú oktatás rendszerében. Feltárja a nevelés más területein implicit formában megjelenő lehetőséget, s körvonalazza a politechnikai oktatás önálló tantárgyciklusként történő bevezetésének módjait is. Különös figyelmet érdemel az Általános technikai ismeretek című tárgy feladatrendszerének és tartalmának meghatározása s a kísérleti bevezetésre kidolgozott tervezet.

Lednyev könyve elsősorban a tantervi munkálatokban résztvevő szakembereknek nyújthat hasznos segítséget, de hozzájárulhat ahhoz is, hogy a gyakorló pedagógusok világosan lássák saját tantárgyuk, nevelési tevékenységük helyét és szerepét az iskola egészének cél- és feladatrendszerében.

Kotschy Beáta